

„Szívvel-Lélekkal/Dušom i srcem”

Magyar-horvát szomatikus szólástár bemutatója a Croaticában

A második, már mondhatjuk hagyományos, Budapesti találkozások rendezvénysorozat keretein belül a Croatica rendezvénytermében bemutatták a „Szívvel-lélekkal/Dušom i srcem” című magyar-horvát szomatikus szólástárt. A kiadványt alkotói és szerkesztői a Zágrábi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Hungarológiai tanszékének lektora, **Kiss Gabriella** és a tanszék végzős hallgatói: **Antonija Jelavić, Darija Klinac, Eva Hoyt-Nikolić, Nikola Kušcer**. A szótár 2017-ben látott napvilágot, a csáktornyai Zrínyi Nyomda gondozásában. A 158 oldalas mű megjelenését Horvátország Tudományos és Oktatási Minisztériuma, valamint Zágráb város Magyar Kisebbségi Tanácsa támogatta. A rendezvényt a Croatica és ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet szervezte.

A Croatica zsúfolásig megtelt rendezvénytermében a szervezők nevében Mariela Marković, az ELTE BTK horvát nyelvi lektora köszöntötte a jelenlévőket. Mint azt hangsúlyozta, a hidak városában, amely az összetartozás és a találkozások jelképe, idén nyelvi, filmes, és irodalmi találkozásban lesz részük az érdeklődőknek. A nyelvi találkozó ez esetben két nyelv, a magyar és a horvát találkozását jelenti egy magyar-horvát szomatikus szólástár, a Szívvel-lélekkal/Dušom i srcem, bemutatójának keretében. A szótárt, mint hasznos társat ajánlotta nyelvészeknek és fordítóknak egyaránt. Bővebben a könyvről az alkotók beszéltek Kiss Gabriella, Antonija Jelavić, Darija Klinac, Eva Hoyt-Nikolić és Nikola Kušcer. A szótárban a frazeologizmus, frazéma, illetve frazeológiai egység kifejezéseket szinonimaként (rokon értelmű, hasonló jelentésű szóként vagy kifejezés-ként – *a szerk.*) alkalmazták. Fogalmuk alatt az állandósult szókapcsolatokat, a helyzetmondásokat, a szóláshasonlatokat és a közmondásokat értették. Sem hasonló tematikus jellegű kiadvány, sem pedig a frazeológiai témakörét teljességében feldolgozó magyar-horvát kétnyelvű szólásgyűjtemény ez idáig nem jelent meg. A szótár az emberi testrészekkel

kapcsolatos frazeológiai egységeket tartalmazza. A szócikkek felépítésében nagyrészt Bárdosi Vilmos „Lassan a testtel!” című munkája szolgált alapul. Előfordult viszont, hogy szerkezetük bonyolultsága és túl nagy jelentéssűrítő képességük miatt néhány, gyakran használt egységet ki kellett hagyniuk. A *könyök* például két okból nem kapott helyet a szótárban: egyrészt mert mindkét nyelven kevés állandósult szókapcsolatban van jelen, és azok használata sem túl gyakori. Viszont helyet kaptak a szólástárban olyan szókapcsolatok, melyeket az eddigi magyar és horvát szakirodalom egyike sem tüntetett fel. Így került a szótárba például *a világ a lábai előtt hever valakinek ~ svijet je komu pod nogama; valakinek a fülén folyik ki valami ~ izlaziti komu na uši*. Néhány szócikknél szerepelnek olyan magyar kifejezések is, melyek az adott testrészhez szorosan kapcsolódnak, ám a magyar frazeológiai szótárakban külön hívószó alatt szerepelnek, mint például az *agyba-főbe dicser valakit ~ hvaliti koga, što na sva usta*, de olyanok is, amelyek igekötő révén, szófajváltással keletkeztek, mint a *valaki agyonüt, agyoncsap valakit ~ prebiti, istući, izmlatiti koga kao vola (u kupusu)* esetében. Fő törekvésük volt, hogy a kiindulópontként használt frazéma

Darija Klinac,
Eva Hoyt-Nikolić,
Antonija Jelavić,
Nikola Kušcer
és Kiss Gabriella

jelentését leginkább tükröző és egyben az adott testrészt is tartalmazó megfelelőt keressék, mint a *valaki jól kinyitja a fülét ~ dobro otvoriti, načuliti uši* szólás esetében. A többjelentésű frazémák esetében minden egyes jelentést külön, számozott példamondatokban mutattak be, például a *talpra állít valakit vagy valamit ~ dići, podići koga na noge* esetében.

A bemutatás során kitértek a szólásgyűjtemény összeállítása során felmerült nehézségekre is. Mint elmondták gyakran szembesültek azzal, hogy bizonyos frazeológiai egységek néhány jelentésükben teljesen megfelelők, emellett viszont az egyik vagy a másik nyelvben többletjelentéssel bírnak; például a *lelket önt/ver valakibe* és a *vratiti u život koga, što* jelentése teljesen azonos abban az értelemben, hogy korábbi csüggedéséből magához térít valakit, viszont horvátul azt is jelenti, hogy valakit ténylege-

sen meggyógyít. A két nyelv közötti frazémákban is létező szintaktikai (mondattani – *a szerk.*) különbségek miatt néhány esetben igen nehéz volt a jelentést példamondatokkal szemléltetni. Ilyen volt például a *valami szárad valakinek a lelkén ~ nositi na duši koga, što*. Az igék eltérő vonzataiból adódó szintaktikai különbségek mellett a két frazéma szövegkörnyezetben való használata is különbözik egymástól. A magyar csak élettelen dologra, míg a horvát élő és élettelen dologra egyaránt vonatkozhat. A „Szívvel-Lélekkel/Dušom i srcem” magyar-horvát szomatikus szó-lástár bemutatója után az érdeklődők a helyszínen megvették a példányokat és a szerkesztők készségesen válaszoltak a kérdésekre is. Nem csak a szótár összeállítása történt szívvel és lélekkel, hanem maga a bemutató is.

Gohér Krisztina

Pannon regény

Bácskai sváb asszonysors a XX. század viharában

Johannes Weidenheim¹ a bácskai sváb családban született író gazdag életművének első és egyedüli magyar fordításaként jelent meg a *Pannon regény* 2017-ben. Johannes Weidenheim a születésekor az Osztrák–Magyar Monarchiához, majd a trianoni békeszerződést követően a formálódó, soknemzetiségű Jugoszláviához tartozó Bácska németiségének történetét írta meg regény formájában. A csaknem elfeledett, de íróként és költőként is maradandót alkotó Weidenheim, aki a II. világháborút követően, minként regényének hősei is, menekülni kényszerült otthonából, Nyugat-Németországban telepedett le. Népe történetét írta meg tehát az eredetileg 1963-ban megjelent regényben, amit most Komáromi Sándor műfordításában vehetünk kézbe.²

Katharina Delhaes, születési nevén Katharina Korell a millennium évében, 1896-ban látta meg a napvilágot egy bácskai faluban. (A szerző a településnek a képzeletszülte *Maresi*, magyarosan Marézi nevet adta.) Az időpont szimbolikus, mert egy századfordulón elkezdett élet állomásaival szükségképpen végig vezet a XX. század vérzivataros évtizedein. Weidenheim már a mű elején világossá teszi azt, hogy a született gyermek élete nem lesz könnyű: az első oldalon, mikor hősét bemutatja, egyszersmind előre vetíti özvegységét és halálát is. A falu, melynek neve egészen sokáig nem nyer említést,³ jellegzetes bácskai sváb település a békebeli Monarchiában: társadalma kevert, sváb, magyar és szerb, lakossága döntően mezőgazdasággal foglalkozik. Az író az eseményektől és hősétől távol helyezkedik el, a történeteket tárgyilagosan jeleníti meg, következetesen viszi végig az egész regényen át. Együttérzése hőisével mégis végig nyilvánvaló. Közlésmódja olykor szikár, kevés információt közöl, de az események leírása, a történelem viharai nyomán kialakuló cselekmény leírása mégis izgalmas, magával ragadó, olvasmányos. Ez a száraznak tűnő közlésmód az

író eszköztárának része lehet: kívül helyezkedve az eseményeken, azok minél hitelesebb, tárgyilagosabb bemutatására törekszik, másrészt a sváb néplélektől különben sem áll távol ez a kifelé érzelmeket kevésbé mutató, belül azért vívódó attitűd.

Katharina Delhaes már gyermekként is szűkszávú, szülei kérését, elvárásait szinte szolgai módon teljesítő egyéniség. Ugyanakkor van önálló akarata, de a zárt, hagyományokat féltően őrző, mobilitásra kevés lehetőséget adó közösség elvárásai, az annak való megfelelési kényszer meghatározóbb. Katharina nem kér, nem panaszkodik, teszi a dolgát, elvégzi az elemi iskolát, majd annak rendje és módja szerint, apja választásának és akaratának eleget téve, korán férjhez megy. A kis Kathi tízesztendőss lehetett, amikor apja, Korell gazda megállapodott Delhaes gazdával gyermekeik frigyéről. Johann Delhaes, a módosabb famíliából nőül vette tehát Katharinát, lehetőséget adva a Korell családnak arra, hogy a kisközség szűk vagyoni és társadalmi ranglétráján néhány fokkal feljebb kerülhessen. Az ifjú házaspár az eltervezett házasság ellenére megszerette egymást, ám boldogságuknak hamar véget vetett a sarajevói

merénylet. Az első világháború kezdetén Johannt besorozták, s Galíciából nagybetegen tért haza. Felesége ápolta, óvta, miközben harctéri távollétében született első gyermekük, Hans nevelése is ráhárult.

Itt derül ki a könyvben először, hogy a környezete felé kevés érzelmet mutató Katharina Delhaes valójában mennyire érzékeny: odaadón gondozott férjének felépülése után vissza kell mennie a frontra, ahonnan többé már nem térhet haza. A fiatalon özvegyé vált asszony második, Péter nevű fiát is világra hozza, így egyedül kénytelen nevelni két gyermekét, és a gazdaság irányítása is az ő feladata lesz. Senki sem hall tőle panaszzkodást, teszi, amit tennie kell, szorgalmasan és kitartóan dolgozik, de fáj neki férje elvesztése. A háború számára csakis veszteséget és fájdalmat hozott, idősebb fia, az immáron ifjúvá cseperedő Hans viszont lelkesedéssel készül az újabb háborúra. A magyar, majd szerb, és újra magyar állami fennhatóság változásai következnek, és ebből adódóan a kisebbségi lét alóli szabadulás, a németiség felvirágozásának, egyesítésének ígértét hordozzák a mindennapok. (Közben már 1941-et írunk, az események gyorsan peregnek, bár időpontokat az író ritkán közöl.) A propaganda téves és hazug. Sucher, a korábban a faluban tevékenykedő néprajzkutató, a „német népiség romlatlanságát” keresi, és a Németországból a XVIII. században kivándorolt telepések származását kutatja, de gondolkodásmódjában már megtalálható a náci ideológia csírája. Erre az ideológiára lesz fogékony Hans, issza a német kutató minden szavát, aztán csatlakozik a Kulturbundhoz (ami nem a *Volksbund der Deutschen in Ungarn* mozgalmat jelenti, hanem a *Volksbund* jugoszláv területen működő előképét), majd besorozzák az SS-be. Péter távol tartja magát a politikától, előbb kereskedőinasnak, majd kereskedőnek áll, üzletet kezd működtetni. A háború azonban őt is magával sodorja: besorozzák magyar katonának.

Katharina Delhaes számára a háború mindig is pusztulást jelentette, az elhagyatottság érzését, mindkét fia a fronton, akiknek levelei kezdetben csak ritkúlnak, majd elmaradnak. Aztán jön az újabb csapás: el kell hagynia szülőfaluját, otthonát. A bácskai sváb exodus első felvonása 1944 őszén indul meg, mert a német katonai főparancsnokság, amikor a haderő visszavonult, a civilek kivonásáról is intézkedni próbált. Katharina is összehajította amiye volt, de házáat és földjeit hátra kellett hagynia. (A maradó többségre 1944 novemberétől kezdődően szabadult rá a titói¹ számonkérés, őket ekkor kötelezték otthonaik elhagyására, sokakat internáltak, kivégeztek. A német népet a második világháborúért kollektíven felelősnek tartották.) Katharina szó nélkül túrt, mint mindig, és csak arra vágyott, hogy a háborúban harcoló fiairól hírt kaphasson.

Erről szól a regény második fele: az anya vívódásáról, arról, hogy bármit megtenne, csak fiait

viszontláthassa. Minden ingóságát hátra hagyja, semmije sincs már, Ausztriában családoknál lakik, és minden munkát elvégez abban a reményben, hogy így közelebb kerülhet a hír hozójához. Megérthetjük, a remény a kilátástalanság érzése is tud lenni, mert jobb tudni a biztos rosszat, mint túrni és várni a bizonytalant. Az idős Katharina Delhaes a regény végén, álmában újra összetalálkozik a német néprajzkutató Sucherrel, és szemére veti, mi végre történt mindez a svábokkal, miért kellett ennyit szenvedniük. A vádló a főszereplő gyermekkori énjé, a kis Kathi, aki olyan vehemenciával és önbizalommal ostorozza a nemzetiszocialista ideológiát, a népeket háborúba taszító retorikát képviselő német tudóst, ahogy a valódi Kathi, és a felnőtt Katharina sohasem tette volna. Az álombéli Katharina csitítja mását, Kathit, aki csak egyre kérdez. Sucher azzal védekezik, a történelmi pillanat nagyságától megrészegültek, és nem akartak rosszat. Am hiába, vonhatja le a tanulságot az olvasó, nem menti fel a háború kiötlőit, és hozzátehetjük, a háború utáni rendezés döntéshozóit sem a felelősség alól azért a tragédiáért, amit az embereknek okoztak.

Weidenheim nem von le tanulságot, ahogy a regényben végig a távolról szemlélő elbeszélőként jelenik meg, annak végén sem mond értékítéletet. Az olvasó az, akinek a következtetéseket meg kell tennie, magának kell értékelnie. Az író által közölt száraz tények önmagukért beszélnek, bármilyen fennkölt példabeszéd nélkül is elmondják, mindazt, amit tudni érdemes. Az utókor válasza lehet: soha nem hagyhatjuk, hogy gonosz, emberellenes ideológiák mentén, sokszor egyéni érdekek alapján, helyettünk döntsenek arról, mit jelent számunkra a szülőföld, az identitás és az anyanyelv.

Bús Péter János

Jegyzetek:

¹ Johannes Weidenheim (1918. Topolya – 2002. Bonn), eredeti nevén Ladislaus Jakob Johannes Schmidt, költő, novella- és drámaíró, műfordító (szerb nyelvből). Műveinek központi témája a magyarországi német (a donauschwäbisch, Duna-menti sváb jelzöt is használhatnánk) identitás, annak megtapasztalása, hogy szülőhelye, az akkori monarchiabeli Bácska hogyan vált először a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, majd Jugoszlávia, később Magyarország, majd ismét Jugoszlávia részévé. A kisebbségi lét, az identitásmegőrzés dilemmája végigkíséri műveit, így a Pannon regényt is.

² Weidenheim, Johannes: Pannon regény: Katharina D. élete. (ford. Komáromi Sándor), Napkút Kiadó, Budapest, 2017. (A fordítás a mű második kiadása alapján készült.)

³ A Napkút Kiadó gondozásában megjelent kötetben ez a 69. oldalra esik.

⁴ Josip Broz Tito (1892–1980) a Jugoszláv Kommunista Szövetsége főtitkára, a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg főparancsnoka, majd Jugoszlávia államfője.